

Ks. ROMAN SZMURŁO

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

MĘCZEŃSTWO I ŚMIERĆ MANIEGO (PSALM BEMA CCXXVI).

WSTĘP, KOMENTARZ I TŁUMACZENIE Z JĘZYKA KOPTYJSKIEGO

WSTĘP

W 1930 r. prof. Carl Schmidt odkrył w Egipcie pewną liczbę koptyjskich kodeksów papirusowych, które zidentyfikował jako manichejskie. Kodeksy te znalazły się w dwóch kolekcjach zbiorów: Chester Beatty Collection i Berlin Akademie. Wkrótce przystąpiono do publikacji odkrytych papirusów. Hans Jakob Polotsky wydał pierwszą część zbiorów z kolekcji Chester Beatty pt. *Homilie Manichejskie*¹. Wkrótce potem, w 1935 r., opublikowano część z berlińskiej kolekcji: *Kephalalaia*². Kolejną część kolekcji manichejskiej, zatytułowaną *Manichejska Księga Psalmów*, wydał C. R. C. Allberry³.

Była to właściwie druga część Księgi Psalmów. Część kodeksu, będącego podstawą edycji, odnaleziono na targu w Kairze. Był on podzielony na kilka niezależnych fragmentów, z których wiele znajdowało się w stanie uniemożliwiającym odczytanie. W latach 1931–1934 rekonstrukcji tekstu podjął się niemiecki konserwator z Muzeum Egipskiego w Berlinie, dr Hugo Ibscher. Wyróżnił 120 następujących po sobie arkuszy⁴. Podobnie jak inne, wzmiankowane już, części korpusu dzieł manichejskich, tak i Księga Psalmów pochodzi z drugiej połowy IV w.⁵ C. R. C. Allberry przypuszcza, iż misjonarze manichejscy przynieśli księgi spisane w języku syryjskim. Następnie przetłumaczono je na grecki, a gdy greka stawała się coraz mniej zrozumiała dla mieszkańców Egiptu, dokonano ponownego tłumaczenia, tym razem z języka greckiego na koptyjski⁶. Księga Psalmów zawiera 289 ponumerowanych utworów. Prawie wszystkie, z wyjątkiem

¹ *Manichäische Homilien*. Bd. I, Stuttgart 1934.

² *Kephalalaia*, Hrsg. C. Schmidt, H. J. Polotsky, A. Böhlig, Lieferungen 1–8. Stuttgart 1935–1937.

³ *A Manichean Psalm-Book*, Part II, ed. by C. R. C. Allberry with a contribution by Hugo Ibscher, W. Kohlhamer/Stuttgart 1938 [dalej: Allberry].

⁴ Por. Allberry, VI.

⁵ Por. Allberry, XIX.

⁶ Allberry, XIX.

Psalmów Tomasza (s. 203–227), mają cechę wspólną: każdy zakończony jest doksologią ku czci Boga, Jezusa, Maniego, „Wybranego” i pewnej liczby manichejczyków, którzy prawdopodobnie ponieśli śmierć męczeńską⁷.

Wśród utworów różnego autorstwa wyróżniamy 22 psalmy Bema⁸. Nie znamy imienia autora tych utworów. Cechą charakterystyczną tej grupy psalmów jest występowanie pewnych słów i fraz zapisywanych od połowy strony w kierunku na prawo na początku większości psalmów⁹. Niektóre frazy stanowią mieszankę słów greckich i koptyjskich¹⁰. C. R. C. Allberry przypuszcza, iż stanowią one pozostałość tekstu greckiego, z którego tłumaczono na język koptyjski¹¹.

Psalm CCXXVI ukazuje ostatnie dni życia oraz śmierć Maniego¹². Początek psalmu precyzuje dzień, w którym Mani stanął przed oprawcami. Stało się to we wtorek, czwartego dnia miesiąca Phamenoth o godzinie jedenastej przed południem (18’5–8). W dalszej części Psalmu zawarta jest modlitwa Maniego (18’9–19’28). Mani, zwracając się do Boga, opisuje swoje cierpienia duchowe i fizyczne, jakich doznał z rąk swoich siepaczy. Prosi Boga, aby uwolnił go od cierpień (18’11–12). Opisuje przebieg pojmania i traktowanie przez żołnierzy. Można zauważyć wyraźne odniesienia do Izajaszowych pieśni o *Cierpiącym Słudze Jahwe* (18’20–22). Informuje, iż od dnia pojmania do dnia ukrzyżowania minęło dwadzieścia sześć dni (19’3–4). Cierpienia Maniego wzbudzały wielkie współczucie i płacz jego uczniów (19’7–10). Opisuje także moment śmierci, przejścia z tego świata do Boga (19’22–28). Narrator psalmu mówi o pohańbieniu ciała Maniego po śmierci; jego ciało z odciętą głową zostało zawieszane w miejscu publicznym (19’29–31). Psalm kończy się wezwaniem wiernych do modlitwy (20’1–14) oraz doksologią ku czci Maniego oraz wszystkich świętych. Wspomina także nieznaną bliżej Marię (20’15–17).

Wydania Tekstu

A Manichean Psalm-Book, Part II, ed. by C. R. C. Allberry with a contribution by Hugo Ibscher, W. Kohlhamer/Stuttgart 1938, s. 18–20.

Przekłady nowożytne

Angielski: *A Manichean Psalm-Book*, Part II, ed. by C. R. C. Allberry with a contribution by Hugo Ibscher, W. Kohlhamer/Stuttgart 1938, s. 18–20.

⁷ Por. Allberry, XX.

⁸ Święto Bema jest odpowiednikiem chrześcijańskich świąt Zmartwychwstania. Było ono obchodzone w marcu, trwało kilka dni. W trakcie obchodzonych uroczystości liturgicznych śpiewano niektóre psalmy. Por. Allberry, XX p. 6.

⁹ Por. s. 7’11; 14’19; 27’16, Allberry, XXI.

¹⁰ Por. s. 30’21; 36’13, Allberry, XXI.

¹¹ Allberry, tamże.

¹² Śmierć Maniego została także opisana w III homilii manichejskiej, której fragmenty zostały przeze mnie przetłumaczone. Zob. R. Szmurlo, *Śmierć Maniego, (z III homilii manichejskiej) wstęp, komentarz i tłumaczenie z języka koptyjskiego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2002, t. 35, z. 2, s. 291–297.

Włoski: A. Magris (a cura di), *Il manicheismo, Antologia dei testi*, Vago di Lavagno 2000, Morcelliana, s. 113–115.

PRZEKŁAD

Wszystkie tajemnice wypełniły się w tobie, Ojczy nasz [...], nasz Panie Mani. [...].

W dniu krzyża oddał się władzom¹³, drugiego dnia po niedzieli on [...].

Czwartego dnia miesiąca Phamenoth¹⁴ (o jedenastej godzinie dnia).

Wydał się na śmierć [...].

Błogosławiony¹⁵ nasz ojciec Mani zgiął kolana, błagając o zmiłowanie, wołał do

Boga: „Otwórz mi drzwi i uwolnij mnie od moich cierpień^{16!}”.

Władcy¹⁷ ziemi osadzili mnie w swoim gniewie [...].

[...] ich kłamliwe słowa, przez słowa [...].

Ci, którzy zwykle przekształcają i zmieniają to¹⁸, co jest słodkie i czynią je gorzkim¹⁹.

W dniu, w którym przywieziono mnie przed oblicze sędziego, [...].

[...] mocno i [...] wszyscy [...] nikt z nich mi nie dopomógł.

Wszyscy bezbożni²⁰ mnie osadzili, niegodziwi, kreatury grzechu²¹.

Pochwycili mnie pośród całego tłumu jak owcę, która nie ma pasterza²².

Błyszczeli (?)²³ wokół mnie jak osy, ryczeli wokół mnie jak lwy, mówiąc do mnie głośno²⁴: „Nie podoba się nam, abyś ty robił te rzeczy”.

Uczył zło nade mną w swoim gniewie²⁵.

Powziął zamiar²⁶ nade mną wraz ze starszymi²⁷.

¹³ Tekst jest w tym miejscu zniszczony. ΟΥΧΙΑ jest końcówką lakuny. C. R. C. Allberry przypuszcza, iż jest to słowo ΕΞΟΥΧΙΑ, tłumacząc je jako „władze”. Por. Allberry, s. 18’6. Natomiast Aldo Magris, potwierdzając występowanie ΟΥΧΙΑ, uważa, iż należałoby raczej przetłumaczyć ten wyraz jako „moce” (Potenze), czyli nie w znaczeniu administracyjnym, lecz bardziej mistyczno-teologicznym. Por. A. Magris (a cura di), *Il manicheismo, Antologia dei testi*, Vago di Lavagno 2000, Morcelliana, 113. Przychalam się bardziej do przypuszczenia C. R. C. Allberry.

¹⁴ Czyli w lutym–marcu, za A. Magris, *Il manicheismo...*, p. 125.

¹⁵ ΗΔΙΚΑΡΙΟC, Allberry, 18’9.

¹⁶ Dosl. „daj mi uwolnienie” – ΠΙΚΤΗ ΠΗΝΗ ΠΟΥΔΑΚΤΗ ΑΒΑΛ, Allberry, 18’11.

¹⁷ Dosl. „Archonci” – ΗΑΡΧΩΝΗ, Allberry, 18’13.

¹⁸ Dosl. „zwykle zamieniają i zmieniają” – ΕΩΔΥΠΩΝΕ ΠΙCΕΨΑΒΕ, Allberry, 18’15.

¹⁹ Dosl. „i uczynić go tym, co jest gorzkie” – [ΠC]ΕΕCΠ ΠΠΕΤCΑΨΕ, Allberry, 18’15–16.

²⁰ ΗΔΗΜΟC, Allberry, 18, 20.

²¹ Dosl. „stworzenia grzechu” – ΠΙΧΠΟ ΠΤΕ ΠΗΑΒΕ, Allberry, 18’20–21. A. Magris oddaje słowo „ΠΙΧΠΟ” terminem „synowie”. Por. A. Magris, *Il manicheismo...*, s. 114. Jednak, moim zdaniem, termin ten posiada charakter bardziej pejoratywny. Allberry przetłumaczył powyższe słowo „the creatures” – stworzenia, ale też kreatury, termin o wyraźniej pejoratywnym wydźwięku. Por. Allberry, 18b’20.

²² Dosl. „Nie mająca pasterza” – ΕΠΗΤΕC ΜΕΝΗΥ, Allberry, 18, 22.

²³ Termin ΒΟΥΒΟΥ „świecić, błyszczyć”, „glitter, shine”, za W. E. Crum, *A Coptic Dictionary. Compiled with the help of many scholars*, Oxford 1939, 28a. Być może, bardziej do tego kontekstu pasowałby termin „brzeczeli”. Jednak w żadnym znanym tekście koptyjskim w tym znaczeniu nie występuje.

²⁴ Dosl: „wielkim głosem” – ΖΝΟΥΗΔC ΠCΜΗ, Allberry, 18, 24.

²⁵ „Uczył”; autor psalmu wspomina o królu.

²⁶ Dosl. „naradził się” – ΔΖCΑΧΗC, Allberry, 18, 25.

²⁷ ΗΕΓΙCΤΑΝΟC – urzędnik, dostojnik (*Podręczny słownik koptyjsko-polski*, opr. A. Dembska,

Przyrzekł mi na zbawienie swojego ojca²⁸: „Odtąd nie zostawię ciebie na świecie”.
 Położyli mnie na żelazo jak grzeszników.
 Związali mnie jako złodzieje, osadzili mnie jak [...] jak czarownicy.
 Od dnia, w którym mnie związali, aż do dnia krzyża, co wszystko stanowi dwadzieścia sześć dni²⁹, trzymając straż³⁰ nade mną nocą i dniem, wyznaczając strażę, które mnie strzegły³¹.
 Nałożyli mi na szyję sześć żelaznych łańcuchów i związali mnie łańcuchami.
 Podczas gdy wszyscy Wybrani płakali i Katechumeni³², widząc moje cierpienia, które znosiłem³³.
 Ci wszyscy grzesznicy nie pozwolili mi ujrzeć³⁴ moich synów i moich uczniów, i moich pasterzy, i moich biskupów, gdy ujrzeli ich idących do mnie³⁵.
 Od dnia wielkiego prześladowania³⁶ aż do dnia krzyża jest sześć lat.
 Przeżyłem je³⁷, przechodząc wśród świata jakby więźniowie wśród obcych.
 Poruszyli się, zadrżeli, nawet Moce Złego.
 Zwrócili swe miecze przeciwko pokornemu człowiekowi³⁸.
 I rzeczywiście nie chcieli widzieć mnie na ulicach swoich miast.
 Oto niebo i ziemia i dwie latarnie, które świadczą o mnie w górze, że ja czyniłem dobro wśród nich³⁹, ale oni w swoim okrucieństwie ukrzyżowali mnie.
 Spojrzałem na bliźniaka (towarzysza)⁴⁰ moimi oczami i dostrzegłem mojego Chwalebnego Ojca, tego, który strzeże mnie zawsze, jak otwiera przede mną bramę w kierunku wysokości.
 Wyciągnąłem moje ręce i wzniosłem ku niemu modlitwę⁴¹, ukląknąłem i oddałem cześć, bym mógł ściągnąć obraz ciała, a przywdziać kształt człowieczeństwa⁴².
 Oto jego ciało zostało wystawione w mieście grzeszników, po tym jak odcięli jego głowę i zawiesili ją pośród tłumu.
 [...] Wybrani i Katechumeni... ich wielki pasterz, który wstąpił do nich.
 Kiedy Umiłowany wstąpił do nieba [...], ustanowił [...], że jego wybrani [...].
 Dniem i nocą [...].

W. Myszor, Warszawa 1996, 63a).

²⁸ Król Bahram miałby tu przyrzekać na pamięć swego ojca Szapura, że zabije Maniego. Por. A. Magris, *Il manicheismo...*, p. 126.

²⁹ $\omega\alpha\gamma\ \alpha\pi\omicron\upsilon\ \tau\eta\rho\upsilon\ \alpha\chi\omicron\upsilon\tau\epsilon\sigma\epsilon\ \bar{\eta}\zeta\omicron\omicron\upsilon\gamma\epsilon$, Allberry, 19'3–4.

³⁰ Dosl. „strzegąc” – $\epsilon\gamma\rho\alpha\iota\sigma$, Allberry, 19'4.

³¹ Dosl. „strzegący mnie” – $\epsilon\gamma\rho\alpha\iota\sigma\ \delta\rho\alpha\iota$, Allberry, 19'5.

³² „Wybrani płakali i Katechumeni” – $\bar{\eta}\sigma\omega\tau\bar{\eta}\ \tau\eta\rho\upsilon\ \rho\eta\mu\epsilon\ \eta\bar{\eta}\bar{\eta}\kappa\alpha\tau\eta\chi\omicron\upsilon\mu\epsilon\eta\omicron\sigma$, Allberry, 19'7–8.

³³ Dosl. „w których byłem” – $\epsilon\tau\omega\omicron\omicron\pi\ \bar{\eta}\zeta\eta\tau\omicron\upsilon\gamma$, Allberry, 19'8.

³⁴ Dosl. „abym ujrzal” – $\alpha\tau\rho\alpha\eta\epsilon\upsilon$ (infinitivus causativus), Allberry, 19'9.

³⁵ $\bar{\eta}\tau\alpha\rho\omicron\upsilon\eta\epsilon\upsilon\ \delta\rho\alpha\gamma\ \epsilon\gamma\eta\eta\eta\ \omega\alpha\rho\alpha\iota$, Allberry, 19,11. Mani został aresztowany i wtrącony do więzienia kilka dni po przybyciu do Gundeszapur. Ostatniego dnia przed śmiercią prawdopodobnie odwiedzili go niektórzy z uczniów. Por. A. Magris, *Il manicheismo...*, p. 128.

³⁶ $\Delta\omicron\Gamma\eta\omicron\sigma$, Allberry, 19'12.

³⁷ To jest. lata.

³⁸ Dosl. „przeciwko temu, który jest pokorny” – $\alpha\chi\bar{\eta}\bar{\eta}\pi\epsilon\tau\alpha\beta\iota\delta\bar{\eta}\tau$, Allberry, 19'17.

³⁹ Dosl. „to, co jest dobre” – $\eta\pi\epsilon\tau\alpha\eta\tau\ \omicron\upsilon\tau\omega\omicron\upsilon\gamma$, Allberry, 19'20–21.

⁴⁰ Termin $\sigma\alpha\iota\omega$ występuje jedynie w tekstach manichejskich. Crum tłumaczy go „double”, „towarzyszający” Por. W. E. Crum, *A Coptic Dictionary...*, 374b.

⁴¹ Dosl. „modliłem się” – $\delta\iota\omega\lambda\eta\lambda$, Allberry, 19'25.

⁴² $\rho\sigma\chi\eta\eta\alpha\ \bar{\eta}\tau\eta\bar{\eta}\tau\rho\omega\eta\epsilon$, Allberry, 19'27–28.

Wyciągnijcie wasze ręce, wszyscy Wybrani i Katechumeni wiary⁴³ i módlcie [...].
Waszych modlitw, aby ojciec chwały dał wam [...].
[...], którzy na mnie patrz... [...] światło tych, którzy są w Kościele [...], którzy
czuwają nad nią nocą i dniem.
Chwała i zwycięstwo naszemu Panu Maniemu, Duchowi prawdy, który pochodzi
od Ojca, i wszystkim jego świętym Wybranym. Zwycięstwo dla duszy Marii.

⁴³ ΗΚΑΤΗΧΟΥΜΕΝΟΣ ΗΠΗΛΑΖΤΕ, Allberry, 20'8–9.